

Linguistic Research in the Holy Quran.
Vol. 11, No. 1, 2022
Research Paper

Analysis of the Ideational Metafunction Processes in Surahs “Al-Waqi’ah” and “Al-Qiyamat”

FatemeH Kazemi, Morteza Zare Beromi

PhD in Arabic Language and Literature at Allama Tabatabai University,
Tehran, Iran

Assistant professor, Arabic Language Translation, Faculty of Humanities,
Damghan University, Iran

Abstract

Halliday’s theory of Systemic functional grammar reflects the world in language and analyzes this world in the context of language. Halliday divides the way we use language into three different metafunctions: The ideational metafunction, the interpersonal metafunction, and the textual metafunction. The ideational metafunction is considered in this research which is divided into empirical and logical components. In the experimental process, simple clauses are analyzed, and in the logical process, compound clauses are analyzed. The clause in ideational metafunction is divided into three components: process, participants, and circumstances. Processes are divided into two main and sub-categories and each has three sub-sections. The main processes are material, mental, and relational and sub-processes are behavioral, verbal, and existential. In the present study, ideational metafunction evaluation was considered in Surahs “Al-Waqi’ah” and “Al-Qiyamat” and the processes used in these Surahs and the repetition of each of these processes were discussed so that the aspects of resurrection are known in these Surahs. The research findings showed that the material process has been used in these Surahs more than other processes. The increase in this process emphasizes the occurrence of resurrection and it has given an objective aspect to this event.

Keywords: Surah Al-Waqi’ah, Surah Al-Qiyamat, Language, Text, Ideational metafunction, Halliday.

This is an open access article under the CC- BY 4.0 License ([Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)).

[http://dx.doi.org/10.22108/NRGS.2022.127336.1627](https://dx.doi.org/10.22108/NRGS.2022.127336.1627)

تحلیل فرایندهای فرانش اندیشگانی در سوره‌های «واقع» و «قیامت»

فاطمه کاظمی^۱، مرتضی زارع برمی^{۲*}

۱- دکتری تخصصی زبان و ادبیات عربی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
fatemehkazemi43@yahoo.com
۲- استادیار گروه مترجمی زبان عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه دامغان، دامغان، ایران
m.zare@du.ac.ir

چکیده

رویکرد نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی به بازنمایی جهان در زبان می‌پردازد و در این راستا نگره‌های ویژه خود را مطرح می‌کند؛ برای مثال، معنا در این نظریه محصول سه فرانش اندیشگانی، بینافردی و متنی است که هر سه هم‌زمان و به یک میزان، به معنای پیام کمک می‌کنند. فرانش اندیشگانی به دو فرانش تجربی و منطقی تقسیم می‌شود. در فرانش تجربی، بندهای مفرد و در فرانش منطقی بندهای مرکب تحلیل می‌شوند. بند از نظر فرانش اندیشگانی به سه بخش تقسیم می‌شود: فرایند، مشارک و عنصر حاشیه‌ای. فرایندها به دو گروه اصلی و فرعی تقسیم می‌شوند و هر کدام سه زیر بخش دارند؛ اصلی‌ها: مادی، ذهنی، رابطه‌ای. فرعی‌ها: رفتاری، کلامی و وجودی. در پژوهش حاضر، ارزیابی فرانش اندیشگانی در سوره‌های «واقع» و «قیامت» مدنظر بود و فرایندهای به‌کاررفته در این دو سوره و بسامد حضور هر یک از این فرایندها به بحث گذارده شد تا ابعاد رستخیز در این سوره‌ها معلوم شود. یافته‌های پژوهش نشان دادند فرایند مادی در این دو سوره بیش از سایر فرایندها به کار رفته است؛ فزونی این فرایند به‌صورت ملموس، بر وقوع کنش، یعنی قیامت تأکید دارد و به آن عینیت می‌بخشد.

واژه‌های کلیدی

سوره واقع، سوره قیامت، زبان، متن، فرانش اندیشگانی، هلیدی

۱. طرح مسئله

فرانش‌های نظریه نظام‌مند هلیدی هستند که با عنوان اندیشگانی و بینافردی شناخته می‌شوند. فرانش اندیشگانی، نقش آموختنی یا اندیشیدنی است و فرانش بینافردی، نقش انجام‌دادن کار است. فرانش به معنای منابع معنایی و واژگانی دستوری خاص نظام زبان است که تکامل می‌یابد تا نقش مورد بحث را ایفا

انسان، قبل از آموختن زبان مادری، می‌آموزد که می‌تواند دست به کنش‌های معنایی بزند. او می‌تواند نمادهایی که خطاب به اوست را بفهمد و همچنین، می‌تواند نمادهایی را بسازد که دیگران بفهمند. اینها

کند. هلیدی منظور خود از «زبان» را زبان طبیعی، بزرگسالان و کلامی می‌داند: زبان طبیعی در برابر نشانه‌شناسی طراحی‌شده‌ای مثل زبان‌های ریاضی و رایانه‌ای؛ زبان بزرگسالان در برابر زبان کودکان و زبان کلامی در برابر موسیقی، رقص و دیگر زبان‌های هنری؛ البته تمام نظام‌های غیر کلامی مذکور، ویژگی‌های مشترکی با زبان دارند؛ اما هیچ‌یک از آنها ویژگی ترکیب‌کنندگی زبان (طبیعی، بزرگسالان و کلامی) را ندارند (هلیدی و حسن، ۱۳۹۳، ص ۱۶). سازمان‌دهی زبان بزرگسالان طوری است که هر پاره‌گفتاری، هم بخش اندیشگانی دارد و هم بینافردی. فرانش سومی هم در نظریه هلیدی وجود دارد که آن را فرانش متنی نام نهاده‌اند. این فرانش، شیوه‌ای برای کاربرد زبان نیست؛ بلکه برعکس، منبعی است برای تضمین این مسئله که گفته یا نوشته، متناسب و در بافت خودش باشد.

بدون شک، اگر متن از منظر هر سه فرانش اندیشگانی، بینافردی و متنی تفسیر شود، بهتر فهمیده می‌شود؛ اما این موضوع دلیلی بر الزام استفاده از هر سه فرانش در تحلیل متن نیست؛ زیرا هر یک از این سه فرانش، سهم مخصوص به خود را از دستور زبان دارند و می‌توانند به صورت مستقل در تفسیر متن عمل کنند. با این توضیحات، محدود ساختن پژوهش حاضر به یک فرانش خاص، یعنی فرانش اندیشگانی، پذیرفتنی است.

فرانش اندیشگانی شامل سه فرایند اصلی مادی، ذهنی، رابطه‌ای و سه فرایند فرعی رفتاری، کلامی و وجودی است. فرعی بودن فرایندهای رفتاری، کلامی و وجودی به این دلیل است که در مرز فرایندهای اصلی قرار گرفته‌اند. منظور از فرایند، رخداد، کنش، گفتار یا

بود و نبود است.

فرایندهای فوق، ملاک پژوهش در سوره‌های «واقع» و «قیامت» هستند. سوره واقع، «قیامت را که در آن مردم دوباره زنده می‌شوند، شرح می‌دهد. نخست برخی از حوادث آن، مانند تغییر وضعیت زمین، وقوع زلزله در آن و متلاشی شدن کوهها را ذکر می‌کند و سپس مردم را به سه دسته سابقان، اصحاب یمین و اصحاب شمال، تقسیم و سرانجام هر گروه را بیان می‌کند. پس از آن، علیه اصحاب شمال که منکر ربوبیت خدا و معاد و قرآن‌اند، استدلال می‌آورد و در آخر، حالت احتضار و فرارسیدن مرگ را یادآوری می‌کند» (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۹، ص ۱۱۵). سوره قیامت «حتمی بودن وقوع معاد و احوال روز قیامت را بیان می‌کند. این سوره یادآور می‌شود که آدمی دنیای نقد را می‌گیرد، آخرت را فراموش می‌کند و در آن روز، حسرت می‌خورد. همچنین، به این نکته اشاره می‌کند که انسان بر نفس خود بصیر و بر کردارش داناست؛ اگرچه عذر بترشد و انکار پیشه کند. در پایان به منکران می‌گوید خدایی که انسان را از نیستی صرف به شکل نطفه و سپس خون بسته آفرید، آیا توانا نیست که مردگان را زنده کند» (خرمشاهی، ۱۳۷۷ش، ج ۲، صص ۱۲۶۰-۱۲۵۹).

در پژوهش حاضر با استناد به آیات سوره‌های «واقع» و «قیامت» به سه سؤال با روش‌های توصیفی تحلیلی و آماری جواب داده می‌شود:

- هر یک از فرایندهای اصلی و فرعی فرانش اندیشگانی در سوره‌های «واقع» و «قیامت» به لحاظ فراوانی در کدام رتبه می‌ایستند؟

- فرایندهای اصلی و فرعی فرانش اندیشگانی در سوره‌های «واقع» و «قیامت» حامل چه مضامینی

هستند؟

- فراوانی متفاوت هر یک از این فرایندها در سوره‌های «واقعہ» و «قیامت» نشانه چیست؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

کریمی، شیرزاد و شیرزاد (۱۳۹۵ش) در مقاله «بازخوانی گزاره إنما البيع مثل الربا، تحلیلی سه سطحی مبتنی بر زبان‌شناسی نقشگرا» با بهره‌برداری از رویکرد نقش‌گرای هلیدی، به تحلیل گزاره فوق در سوره بقره پرداختند و به این نتیجه رسیدند که فرایند رابطه‌ای، بیشترین بسامد را در این گزاره دارد.

عزیزخانی، سلیمان‌زاده نجفی و شاملی (۱۳۹۶ش) در مقاله «کاربست دستور نقشگرای هلیدی بر سوره انشراح» به تحلیل فراتنش‌های تجربی، بینافردی و متنی در سوره مذکور پرداختند و به این نتیجه رسیدند که فرایند مادی در فراتنش تجربی بیشترین بسامد را دارد، وجه اخباری و زمان ماضی در فراتنش بینافردی بارز است و انسجام دستوری واژگانی در فراتنش متنی، نقش مهمی، در تأیید محتوای سوره دارد.

معصومی‌مفرد، اکبری‌زاده، محمدی‌نیا و مجوزی (۱۳۹۸ش) در مقاله «بررسی فرایندهای فعلی سور مقولات از دیدگاه فراتنش اندیشگانی دستور هلیدی» جزئیات پنج سوره جن، کافرون، اخلاص، فلق و ناس را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که هر شش نوع فرایند فعلی مدنظر فراتنش اندیشگانی در این سوره‌ها وجود دارد. علاوه بر این، مشخص شد در سوره جن، بیشترین فرایند، مربوط به فرایند ذهنی است؛ در حالی که در چهار سوره دیگر، فرایند مادی بیشترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده است که علت آن را باید ملموس ساختن معنای متن برای

مخاطب دانست.

سیدی و بیگ‌قلعه‌جوقی (۱۳۹۸ش) در مقاله «تحلیل گفتمان دو سوره فلق و ناس براساس الگوی فراتنش متنی هلیدی» به این نتیجه رسیدند که مهم‌ترین عامل انسجام و همبستگی متن در هر دو سوره مربوط به عناصر واژگانی است و عنصر تکرار با وجوه مختلف خود، بیشترین بسامد و نقش را در این انسجام‌بخشی دارد.

بهرامی‌رهنما (۱۳۹۹ش) در مقاله «بررسی فراتنش‌های اندیشگانی و متنی ترجمه سوره مُلک»، مسئله انواع فرایندها، آغازگرها و انسجام متنی را در سوره مذکور تحلیل کرد و به این نتیجه رسید که در فراتنش اندیشگانی سوره مُلک، فرایند مادی بالاترین بسامد را در مقایسه با سایر فرایندها دارد؛ زیرا این فرایند در وصف نظام شگفت‌انگیز خلقت و جلب توجه انسان به علم و قدرت الهی نقش بارزی دارد. با استناد به پیشینه فوق، روشن است رویکرد نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی در کانون توجه پژوهشگران قرار دارد؛ با این حال، بخش فرایندهای اصلی و فرعی فراتنش اندیشگانی نظریه وی تا کنون در سوره‌های «واقعہ» و «قیامت» شایان توجه قرار نگرفته است؛ بنابراین، در وضعیت فعلی با یک پژوهش جدید مواجهیم که می‌تواند به عرضه دستاوردهای بدیع منتهی شود.

۲. مبانی نظری پژوهش

۲-۱. فراتنش‌های زبان‌شناسی نقش‌گرای هلیدی

زبان نه مستقیم بلکه از رهگذر مفهوم‌سازی است که جهان را باز می‌نماید؛ یعنی جهان، در بخش معنای زبان رخ می‌دهد. بدین‌سان، شروع این رویکرد، در

زبان با معنا است و زبان به همین دلیل نه صورت‌گرا (Formalist) که نقش‌گرا (Functionalist) است. حال باید به سراغ معنا رفت و پرده از چیستی آن برداشت. معنا محصول فرانش‌هایی است که زبان بر عهده دارد. این فرانش‌ها اندیشگانی (تجربی و منطقی)، بینافردی و متنی هستند (هلیدی و حسن، ۱۳۹۳ش، صص ۱۴-۱۳).

بخشی از تجربه‌های انسان از طریق رفتارها، رویدادها، اندیشه‌ها و تصورات او شکل می‌گیرد (سمپسون، ۲۰۰۴م: ص ۲۲). زمانی که زبان، تجربه ما از جهان را سازمان‌دهی می‌کند، با فرانش‌اندیشگانی مرتبط می‌شود. منظور از جهان، جهان بیرون و درون ذهن انسان است (هلیدی، ۲۰۰۲م. در امیرخانلو، ۱۳۹۴ش، ص ۱۷۰). اینکه چه نوع رویداد یا فرایندی در حال انجام‌شدن است، آیا فرایند مدنظر، عینی و محسوس است یا ذهنی و غیر ملموس، هنگام تحلیل متن از دیدگاه اندیشگانی، اهمیت پیدا می‌کند (امیرخانلو، ۱۳۹۴ش، ص ۱۷۰). منظور از فرانش بینافردی، برقراری، استمرار، تثبیت و تنظیم روابط اجتماعی است. این فرانش، تعامل و ارتباط افراد شرکت‌کننده در ارتباط زبانی را بررسی می‌کند (هلیدی، ۱۹۸۵م، ص ۳۰). فرانش‌مذکور، اهداف خاصی را در نظر دارد؛ از جمله دادن اطلاع (یعنی خبر) یا کالا و خدمات (یعنی عرضه) و دریافت اطلاع یا کالا و خدمات (هلیدی و حسن، ۱۳۹۳ش، ص ۲۵). فرانش‌متنی به ساخت متن مربوط می‌شود. در این فرانش، زنجیره‌ها و توالی‌های موجود در گفتمان شکل می‌گیرند و علاوه بر ترکیب عناصر زبانی به انسجام متنی و کلامی نیز توجه می‌شود (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴م، ص ۳۰).

بازنمایی این فرانش‌ها در ساختار (Structure) و قدری دقیق‌تر، در قالب نحوی (واژگان‌دستور) صورت می‌پذیرد (هلیدی و حسن، ۱۳۹۳ش، ص ۱۴). نظام واژگان‌دستور در دستور نقش‌گرای هلیدی به صورت مراتب (Rank) سازمان‌بندی شده است؛ بنابراین، تقسیم‌بندی زنجیره کلام در سطوح و مرتبه‌های گوناگون پدیدار می‌شود: جمله، بند، گروه، واژه و تکواژ. رابطه میان این واحدها به گونه‌ای است که هر واحدی از یک یا چند واحد مرتبه پایین‌تر از خود ساخته شده است (باطنی، ۱۳۴۲ش، ص ۴۵). معیار تحلیل در نظریه هلیدی بند است؛ بند همان جمله ساده است؛ البته هلیدی تعبیر جمله را به کار نمی‌برد.

۱-۱-۲. فرانش‌اندیشگانی

فرانش‌اندیشگانی به جنبه تفسیری زبان مربوط می‌شود. هلیدی می‌گوید این فرانش در ساختار گذرایی (Transitivity) زبان تجلی پیدا می‌کند. به طور سنتی، در کتاب‌های دستور گفته شد که جمله‌ها یا متعدی‌اند یا لازم و مدتی است که گذرا یا ناگذر گفته می‌شود؛ اما به هر حال این موضوع، دو قطبی دیده می‌شد. هلیدی می‌گوید این نظام قطبی نیست؛ بلکه پیوستاری است و درجاتی از گذرایی وجود دارد. گذرایی به این معناست که عملی را که شما انجام می‌دهید، یا این اتفاق همان‌جا شکل می‌گیرد یا به عنوان انرژی به چیز دیگری منتقل می‌شود و روی آن تأثیر می‌گذارد؛ به همین دلیل، به آن گذرا یا متعدی گفته می‌شود؛ زیرا در واقع از چیزی به چیز دیگر می‌گذرد (پارسا، ۱۳۹۷ش، صص ۲۳۱-۲۳۰).

گذرایی شکل پیوستاری دارد. هلیدی می‌گوید ما مجبوریم بازتاب جهان را به صورت پدیده‌های متمایز

انجام یا روی دادن کنش‌هایی چون شکستن، خوردن، ساختن، نوشتن و ... دلالت دارد (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴م، ص ۱۷۹). مؤلفه‌های آن عبارت‌اند از کنش‌گر، کنش‌پذیر و عنصر حاشیه‌ای (امینی، ۱۳۹۲ش، صص ۶-۷). تعداد مشارکت‌کنندگان براساس اینکه فعل لازم یا متعدی باشد، متغیر است. اگر فعل لازم باشد، تنها با یک شرکت‌کننده یعنی کنش‌گر مواجهیم؛ مثل دویدن. اگر فعل متعدی باشد، عنصر دیگری به نام کنش‌پذیر وارد فرایند می‌شود، مثل آزمایش کردن (اگینز، ۲۰۰۷م، صص ۲۱۶-۲۱۵ در صفایی، عادل و رمضان‌زاده لک، ۱۳۹۶ش، ص ۱۲۱).

۲-۱-۱-۲. فرایند ذهنی

این فرایند به تجربه ما از جهان خودمان مربوط است؛ در حالی که فرایند مادی، به تجربه ما از دنیای بیرون بر می‌گردد (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴م، ص ۱۹۷). فرایند ذهنی، شامل ادراک، شناخت و واکنش‌های ذهنی است. فرایند مذکور با افعالی نظیر درک‌کردن، فکرکردن، خواستن، تصمیم‌گرفتن، دوست‌داشتن و ترسیدن همراه است (همان، ص ۲۱۰) و مؤلفه‌های اصلی آن حس‌گر و پدیده‌اند.

۲-۱-۱-۳. فرایند رابطه‌ای

فرایندی است که به توصیف یا شناسایی مربوط می‌شود؛ یعنی بر چگونگی بودن کسی یا چیزی دلالت دارد. رابطه بین دو چیز یا دو پدیده با یکدیگر در قالب فرایند رابطه‌ای با استفاده از افعال ربطی و معمولاً با واژه بودن، بیان می‌شود. فرایند رابطه‌ای با افعال ربطی دیگر، نظیر شدن، به نظر رسیدن و تبدیل شدن نیز بیان می‌شود (همان، ص ۲۱۱).

در زبان دریابوریم؛ یعنی برای اینکه دنیا را بشناسیم، باید دنیا را تقطیع کنیم و نمی‌توانیم آن را به‌طور کلی در نظر بگیریم. ما جریان‌ات و اتفاق‌هایی که رخ می‌دهد را در قالب یکسری فرایند در نظر می‌گیریم و قاعدتاً شرکت‌کنندگان و عناصری وجود دارند که این فرایند را انجام می‌دهند. همچنین، یکسری از شرایط، آن فرایند را توصیف می‌کنند؛ برای مثال، چه زمانی، به چه کیفیتی و چگونه این اتفاق رخ می‌دهد. اکنون همین بحث فلسفی در زبان نمود پیدا می‌کند. آن چیزی را که با عنوان فرایند است، ما معمولاً به شکل فعل در زبان می‌بینیم، آن شرکت‌کننده‌ها را معمولاً به شکل اسم و گروه اسمی و شرایط توصیف‌کننده فرایند را به شکل قید یا عبارت‌های حرف اضافه‌ای مشاهده می‌کنیم (همان، صص ۲۳۳-۲۳۲)؛ بنابراین، در هر فرایندی سه مؤلفه وجود دارد:

- خود فرایند که با گروه فعلی عینیت می‌یابد؛
- شرکت‌کنندگان فرایند که نقش‌های آنها در قالب گروه اسمی مشخص می‌شود؛
- عناصر پیرامونی که موقعیت‌های مربوط به آن عمل‌اند و معمولاً با گروه‌های قیدی و حرف اضافه نشان داده می‌شوند (نادری و نادری، ۱۳۹۶ش، ص ۳۰).

هلیدی می‌گوید در ساختار گذرایی، شش نوع فرایند وجود دارد: سه نوع فرایند اصلی و سه نوع فرایند فرعی است. در اینجا اصلی و فرعی بودن، به سبب اهمیت آنها نیست؛ بلکه به دلیل ویژگی‌های مشابهی است که با فرایندهای کناری خود دارند.

۲-۱-۱-۱. فرایند مادی

این فرایند اعمال فیزیکی را شامل می‌شود و بر

۴-۱-۱-۲. فرایند رفتاری

این فرایند بین فرایندهای مادی و ذهنی قرار دارد و به رفتارهای جسمانی و روان‌شناختی انسان مربوط می‌شود. افعالی نظیر نگاه کردن، گریه کردن، لبخند زدن، نفس کشیدن، آواز خواندن و نشستن در بندهای فرایند رفتاری گنجانده می‌شوند. مؤلفه اصلی فرایند رفتاری رفتارگر است (همان، ص ۲۴۸).

۴-۱-۱-۵. فرایند کلامی

این فرایند به‌طور کلی شامل فرایندهایی از نوع گفتن می‌شود. فرایند کلامی بین فرایندهای ذهنی و رابطه‌ای قرار دارد. فرایند مذکور با افعالی نظیر صحبت کردن، گزارش دادن، پرسیدن و دستور دادن بیان می‌شود (همان، صص ۲۵۶-۲۵۲) و مؤلفه اصلی آن گوینده است.

۴-۱-۱-۶. فرایند وجودی

این فرایند بر وجود داشتن یا روی دادن چیزی دلالت دارد (همان، ص ۲۵۶). فرایند مذکور، بین فرایندهای مادی و رابطه‌ای قرار می‌گیرد. با توجه به اینکه این فرایند می‌تواند اتفاق یا حادثه‌ای را بیان کند، به فرایند مادی و نیز چون بیان‌کننده وجود و بودن چیزی است، به فرایند رابطه‌ای شباهت دارد. فرایند وجودی، وجود داشتن چیزی را به‌طور خاص بیان می‌کند. مؤلفه خاص این فرایند، موجود است و با فعل‌هایی همچون وجود داشتن و باقی ماندن و ... همراه است (بلور و بلور، ۱۹۹۷م، ص ۲۵۶ در بهرامی رهنما، ۱۳۹۹ش، ص ۱۴).

بسیار قوی است و باید اینگونه باشد؛ به این دلیل که ما در قرآن مبین با متنی مواجهیم که می‌خواهد در زمینه مفاهیم دینی یک تغییر اساسی ایجاد کند؛ بنابراین، ضرورت دارد بر موقعیت‌ها و لحظه‌های تغییر معنا و جاهایی تسلط پیدا کنیم که یک صورت‌بندی جدید، در حال رخ دادن است. در این زمینه به الگوی زبان‌شناسی نقش‌گرا نیاز است. بررسی آثار قرآنی از سده‌های نخستین اسلامی تا به امروز نشان می‌دهد مباحث مربوط به زبان‌شناسی اعم از واژه‌شناسی و دستور همواره شایان توجه قرآن‌پژوهان بوده است؛ اما بدون تردید دانش‌های زبان‌شناسی و معناشناسی نوین، نسبت به گذشته بسیار نظام‌مندتر شده‌اند و ایده‌های جدیدی را درباره نقش‌های زبان و تأثیر این نقش‌ها در فهم معانی متن و همچنین، ظرافت‌ها و ارزش‌های ارتباطی نهفته در کلام مطرح می‌کنند که در مباحث سنتی مطالعات زبان و معنا نشان صریحی از آنها یافت نمی‌شود؛ با این اوصاف، کاربست الگوهایی نظیر زبان‌شناسی نقش‌گرای هلیدی در معناشناسی روش‌مند و متن‌بنیاد قرآن مبین مفید است.

قبل از شروع بحث، توضیح این نکته ضروری به نظر می‌رسد که انتخاب نوع دقیق فرایندهای فعلی در تعدادی از آیات سوره‌های «واقعیه» و «قیامت» به دلیل نزدیکی یا وجود مرز مشترک بین این فرایندها بر ما دشوار شد؛ بنابراین، در انتخاب نوع فرایندها جنبه معنایی فعل‌ها ملاک تشخیص است؛ ضمن اینکه نوع پیوند این فعل‌ها نیز با ارکان اصلی و متممی‌اش در نظر گرفته شد.

۳-۱. فرایندهای فرانش اندیشگانی در سوره واقعیه

در جدول شماره یک، انواع فرایندهای فرانش

۳. بحث

روابط بین زبان‌شناسی نقش‌گرا و مطالعات قرآنی

دوم مخصوص نمایش معنای فعل‌هاست و ستون سوم مختص معرفی انواع فرایندهای فراتنش اندیشگانی در سوره واقعہ است.

اندیشگانی سوره واقعہ به نمایش درآمده است. جدول مذکور، سه ستون دارد: ستون اول به فعل‌های سوره اختصاص دارد که به ترتیب آیه‌ها مرتب شده‌اند؛ ستون

جدول شماره یک: شرح فرایندهای به کاررفته در سوره واقعہ

فرایندها	معانی	فعل‌ها	*	فرایندها	معانی	فعل‌ها	*
وجودی	نیست (نقی اسناد)	لَيْسَ	۲	مادی	رخ دهد	وَقَعَتْ	۱
مادی	خرد و ریزریز شوند	بُسَّتْ	۴	مادی	سخت جنبانده شود	رُجَّتْ	۳
رابطه‌ای	باشید	كُنْتُمْ	۶	رابطه‌ای	گردند	كَانَتْ	۵
مادی	دچار سردرد نشوند	لَا يُصَدَّعُونَ	۸	مادی	پیرامونشان می‌گردند	يَطُوفُ عَلَيْهِمْ	۷
رفتاری	انتخاب کنند	يَتَخَيَّرُونَ	۱۰	ذهنی	بی‌خرد نشوند	لَا يُنْزِفُونَ	۹
مادی	انجام می‌داند	كَانُوا يَعْمَلُونَ	۱۲	رفتاری	بخواهند	يَسْتَهْوُونَ	۱۱
مادی	آفریدیم	أَنْشَأْنَا	۱۴	ذهنی	نمی‌شنوند	لَا يَسْمَعُونَ	۱۳
رابطه‌ای	بودند	كَانُوا	۱۶	مادی	قرار دادیم	جَعَلْنَا	۱۵
کلامی	می‌گفتند	كَانُوا يَقُولُونَ	۱۸	رفتاری	اصرار می‌ورزیدند	كَانُوا يُصِرُّونَ	۱۷
رابطه‌ای	خاک شدیم	كُنَّا تَرَابًا	۲۰	مادی	مردیم	مِتْنَا	۱۹
رفتاری	چرا باور نمی‌کنید	فَلَوْلَا تَصَدَّقُونَ	۲۲	مادی	آفریدیم	خَلَقْنَا	۲۱
مادی	می‌ریزید	تُمْشُونَ	۲۴	ذهنی	آگاه هستید	رَأَيْتُمْ	۲۳
مادی	مقدر ساختیم	قَدَرْنَا	۲۶	مادی	خلق می‌کنید	تَخْلُقُونَ	۲۵
مادی	پدید آوریم	نَنْشِئُ	۲۸	مادی	جایگزین کنیم، تبدیل کنیم	نُبَدِّلُ	۲۷
ذهنی	دانستید	قَدْ عَلِمْتُمْ	۳۰	ذهنی	نمی‌دانید	لَا تَعْلَمُونَ	۲۹
ذهنی	دیدید، فکر کردید	رَأَيْتُمْ	۳۲	ذهنی	چرا متذکر نمی‌شوید	فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ	۳۱
مادی	می‌رویابید	تَزْرَعُونَ	۳۴	مادی	می‌کارید	تَحْرَثُونَ	۳۳
مادی	قرار دادیم	جَعَلْنَا	۳۶	ذهنی	بخواهیم	نَشَاءُ	۳۵
ذهنی	دیدید، فکر کردید	رَأَيْتُمْ	۳۸	رفتاری	پشیمان و شگفت‌زده شوید	فَقَلْتُمْ: نَفَكَّهُمْ	۳۷
مادی	فرود آورده‌اید	أَنْزَلْنَاهُمْ	۴۰	مادی	می‌نوشید	تَشْرَبُونَ	۳۹
مادی	قرار می‌دهیم	جَعَلْنَا	۴۲	ذهنی	اگر بخواهیم	لَوْ نَشَاءُ	۴۱
ذهنی	دیدید، درک کردید	رَأَيْتُمْ	۴۴	کلامی	پس چرا سپاس نمی‌گزارید	فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ	۴۳
مادی	آفریدید	أَنْشَأْتُمْ	۴۶	مادی	می‌افروزید	تُورُونَ	۴۵
کلامی	تسبیح کن	سَبِّحْ	۴۸	مادی	قرار دادیم	جَعَلْنَا	۴۷
ذهنی	اگر بدانید	لَوْ تَعْلَمُونَ	۵۰	کلامی	پس به تأکید سوگند می‌خورم	فَلَا أُقْسِمُ	۴۹
مادی	قرار می‌دهید	تَجْعَلُونَ	۵۲	رفتاری	مس نمی‌کنند	لَا يَمَسُّ	۵۱
مادی	برسد	بَلَغَتْ	۵۴	کلامی	دروغ انگارید	تُكذِّبُونَ	۵۳
رفتاری	نمی‌بینید	لَا تُبْصِرُونَ	۵۶	رفتاری	نظاره می‌کنید	تَنْظُرُونَ	۵۵
رابطه‌ای	هستید	كُنْتُمْ	۵۸	رابطه‌ای	پس چرا اگر نیستید ...	فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ ...	۵۷
رابطه‌ای	باشد	كَانَ	۶۰	مادی	برنمی‌گردانید	تَرْجِعُونَ	۵۹
رابطه‌ای	باشد	كَانَ	۶۲	رابطه‌ای	باشد	كَانَ	۶۱
---	---	---	-	کلامی	تسبیح کن	سَبِّحْ	۶۳

۳-۱-۱. فراوانی انواع فرایندها در سوره واقعه

جدول شماره دو به تحلیل آماری فرایندهای فرانقش اندیشگانی در سوره واقعه اختصاص دارد تا کمیت هر فرایند همراه با امکان مقایسه انواع فرایندها با یکدیگر براساس میزان کاربرد در سوره میسر شود.

جدول شماره دو: فراوانی انواع فرایندهای به‌کاررفته در سوره واقعه

انواع فرایندها	مادی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی
فراوانی هر فرایند	۲۷	۱۲	۹	۸	۶	۱
درصد هر فرایند	۴۲٫۸۵	۱۹٫۰۴	۱۴٫۲۸	۱۲٫۶۹	۹٫۵۲	۱٫۵۸

نشانه وقوع قطعی قیامت است. از نگاهی دیگر، گذر زمان برای خداوند معنا ندارد، آینده‌ای وجود ندارد، خداوند حالت منتظر ندارد، پس گذشته و حال و آینده در برابر او یکسان است و همه حاضرند. ﴿الْوَاقِعَةُ﴾ نیز حادثه‌ای است که نظیر ندارد. همین که نشانه‌های قیامت آشکار شود، دیگر کسی آن را انکار نمی‌کند. هنگام قیامت، وقوع زلزله‌ها و رانش‌های زمین و نیز متلاشی شدن کوهها قطعی است: ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ / ... إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا / وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا﴾ (همان: ۵، ۴، ۱).

۳-۱-۲-۲. فرایند ذهنی

فرایند ذهنی در سوره واقعه شامل دوازده مورد است. به‌واسطه این فرایند، انسان به تأمل و تفکر در آیات الهی دعوت می‌شود؛ برای مثال، عبارت ﴿فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ﴾ در آیه ﴿نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ﴾ (همان: ۵۷) فراخوانی است برای افرادی که خلقت خویش را می‌بینند؛ اما حقیقت را تصدیق نمی‌کنند و ایمان نمی‌آورند. خداوند با ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ در آیه‌های ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ / أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ﴾ (همان: ۶۴-۶۳)، بار دیگر انسان را دعوت می‌کند تا در امور مادی خویش تأمل و تفکر داشته باشد.

۳-۱-۲-۳. فرایند رابطه‌ای

از مجموع ۶۳ فرایند سوره واقعه، نه مورد، رابطه‌ای است. از فرایند مذکور برای توصیف، شناسایی و تبیین روابط استفاده می‌شود؛ برای مثال، ﴿كَانَتْ﴾ در آیه ﴿فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا﴾ (همان: ۶) در زمره افعال ناقصه است و به‌واسطه آن، ارتباط بین

۳-۱-۳. تشریح فرایندها

۳-۱-۲-۱. فرایند مادی

بر مبنای جداول یک و دو، فرایند مادی بیش از سایر فرایندها در سوره واقعه به کار رفته و سهم آن ۲۷ مورد است. فزونی فرایند مذکور، بیان‌کننده حضور قوی کنش‌گر در این سوره و تأکیدی بر وقوع کنش، یعنی حتمی‌بودن قیامت است. با در نظر گرفتن این توضیحات، آیاتی که در ابتدای این سوره آمده‌اند و از اسلوب شرطی برخوردارند، بر وقوع امری بزرگ (یعنی قیامت) که حادث خواهد شد، دلالت دارند (ابن‌عاشور، ۱۹۸۴م، ج ۲۷، ص ۲۸۱ و الفقهاء، ۲۰۱۲م، ص ۷۵). آیات مزبور با فعل ماضی بیان شده‌اند؛ به این دلیل که هر زمان، وقوع فعل قطعی باشد، برای بیان آن از فعل ماضی استفاده می‌شود.

سوره واقعه با آیه ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ (الواقعة: ۱) شروع شده است. حضور فعل ماضی در ابتدای آیه

است. این فرایند، همان‌طور که از نامش پیداست، رویکرد کلامی دارد و با فعل‌هایی از جنس گفتن یا آنچه بیان می‌شود، مرتبط است؛ برای مثال، ﴿يَقُولُونَ﴾ در آیه ﴿وَكَاُنُوا يَقُولُونَ اٰتٰذًا مِّنَّا وَكُنَّا تُرٰبًا وَعِظٰمًا اٰنَا لَمَبْعُوْثُوْنَ﴾ (همان: ۴۷) به‌صراحت به حضور فرایند کلامی در سوره واقع اشاره دارد. فعل ﴿تَشْكُرُونَ﴾ در آیه ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ اٰجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُوْنَ﴾ (همان: ۷۰) نیز فرایند کلامی دارد و انسان را بابت طفره‌رفتن از شکرگزاری نعمت‌های الهی سرزنش می‌کند.

۳-۱-۲-۶. فرایند وجودی

از مجموع ۶۳ فرایند سوره واقع، تنها یک مورد، وجودی است که با کلمه ﴿لَيْسَ﴾ در آیه ﴿لَيْسَ لَوْقَعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾ (همان: ۲) بر وقوع قیامت تأکید می‌ورزد.

۳-۲. فرایندهای فراتنش اندیشگانی در سوره قیامت

ساختار و محتوای جدول شماره سه همانند جدول شماره یک است. در این جدول، انواع فرایندهای فراتنش اندیشگانی سوره قیامت به نمایش درآمده‌اند.

قیامت و درهم کوبیده شدن کوهها و تبدیل شدنشان به غباری پراکنده توصیف شده است. در آیه ﴿اِنَّهُمْ كَانُوْا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِيْنَ﴾ (همان: ۴۵) به اصحاب شمال، یعنی منکران معاد و به ارتباط آنها با خودکامگی در دنیا اشاره شده است. آیه‌های ﴿وَاَمَّا اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِيْنِ / فَسَلٰمٌ لَّكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِيْنِ﴾ (همان: ۹۱، ۹۰) نیز درباره بندگان وابسته به گروه یمن و عاقبت نیک آنها بابت یک چنین تعلق خاطری است.

۳-۱-۲-۴. فرایند رفتاری

از مجموع ۶۳ فرایند سوره واقع، هشت مورد رفتاری است؛ برای مثال، در آیه ﴿وَكَاُنُوا يُصِرُّوْنَ عَلٰی الْحِنْتِ الْعَظِيْمِ﴾ (همان: ۴۶)، عبارت ﴿كَانُوا يُصِرُّوْنَ﴾، نشانه این فرایند است و پافشاری اصحاب شمال را برای ارتکاب گناهان بزرگ، در دنیا برملا می‌سازد. در آیه ﴿لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكُّهٰوْنَ﴾ (همان: ۶۵)، عبارت ﴿ظَلْتُمْ تَفَكُّهٰوْنَ﴾ نیز فرایند رفتاری دارد و به معنای پشیمانی، حسرت و شگفتی انسان است.

۳-۱-۲-۵. فرایند کلامی

فرایند کلامی در سوره واقع شامل شش مورد

جدول شماره سه: شرح فرایندهای به‌کاررفته در سوره قیامت

فرایندها	معانی	فعل‌ها	*	فرایندها	معانی	فعل‌ها	*
کلامی	به تأکید سوگند می‌خورم	لَا اُقْسِمُ	۲	کلامی	به تأکید سوگند می‌خورم	لَا اُقْسِمُ	۱
مادی	جمع نخواهیم کرد	لَنْ نَجْمَعَ	۴	ذهنی	می‌پندارد	يَحْسِبُ	۳
ذهنی	می‌خواهد	يُرِيْدُ	۶	مادی	درست کنیم	اَنْ نُّسَوِّيَ	۵
کلامی	می‌پرسد	يَسْأَلُ	۸	رفتاری	بدکاری کند	لِيُفْجِرَ	۷
مادی	تیره شود	حَسَفَ	۱۰	مادی	خیره شود	بَرِقَ	۹
کلامی	می‌گوید	يَقُوْلُ	۱۲	مادی	جمع شوند	جُمِعَ	۱۱
مادی	پیش فرستاده است	قَدَّمَ	۱۴	ذهنی	خبر داده می‌شود	يُنَبِّئُ	۱۳
کلامی	بهانه تراشی کند	اَلْقَى مَعَاذِيْرَهُ	۱۶	مادی	واپس نهاده است	اٰخَرَ	۱۵

۱۷	لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ	زبان‌ت را به خواندن (قرآن) مجنبا	کلامی	۱۸	لَيُنَجِّلَنَّ	تا تعجیل کنی	رفتاری
۱۹	إِذَا قَرَأْتَ	چون آن را بخوانیم	کلامی	۲۰	فَاتَّبِعْ	پیروی کن	رفتاری
۲۱	تُحِبُّونَ	دوست می‌دارید	ذهنی	۲۲	تَذُرُونَ	وامی‌گذارید	رفتاری
۲۳	تَظُنُّونَ	گمان می‌برد	ذهنی	۲۴	أَنْ يُفْعَلَ	انجام گیرد	مادی
۲۵	بَلَغَتِ التَّرَاقِي	جان به گلو رسد	مادی	۲۶	قِيلَ	گفته شود	کلامی
۲۷	ظَنَّ	گمان برد	ذهنی	۲۸	الْتَفَتَ	(ساق‌های پا) به هم پیچد	مادی
۲۹	لَا صَدَقَ	نه تصدیق کرد	کلامی	۳۰	لَا صَلَّى	نه نماز گزارد	کلامی
۳۱	كَذَّبَ	تکذیب کرد	کلامی	۳۲	تَوَلَّى	رو گرداند	رفتاری
۳۳	ذَهَبَ	رفت	رفتاری	۳۴	يَتَمَطَّى	به خود می‌بالد	رفتاری
۳۵	يَحْسَبُ	می‌پندارد	ذهنی	۳۶	أَنْ يُتْرَكَ	رها می‌شود	رفتاری
۳۷	أَلَمْ يَكُ	آیا نبود	وجودی	۳۸	يُمْنِي	ریخته می‌شود	مادی
۳۹	كَانَ عَاقِبَةُ	به صورت خون‌بسته درآمد	رابطه‌ای	۴۰	خَلَقَ	آفرید	مادی
۴۱	سَوَى	موزون ساخت	مادی	۴۲	جَعَلَ مِنْهُ	قرار داد	رابطه‌ای
۴۳	أَلَيْسَ	آیا نیست (هست)	وجودی	۴۴	أَنْ يُحْيَى	زنده کند	مادی

۱-۲-۳. فراوانی انواع فرایندها در سوره قیامت

ساختار و محتوای جدول شماره چهار همانند جدول شماره دو است و به تحلیل آماری و مقایسه‌ای فرایندهای فرانتش اندیشگانی در سوره قیامت اختصاص دارد.

جدول شماره چهار: فراوانی انواع فرایندهای به کاررفته در سوره قیامت

انواع فرایندها	مادی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی
فراوانی هر فرایند	۱۴	۷	۲	۸	۱۱	۲
درصد هر فرایند	۳۱٫۸۱	۱۵٫۹۰	۴٫۵۴	۱۸٫۱۸	۲۵	۴٫۵۴

۲-۲-۳. تشریح فرایندها

۱-۲-۲-۳. فرایند مادی

بر مبنای جداول سه و چهار، فرایند مادی با ۱۴ مورد، بیشتر از سایر فرایندها در سوره قیامت به کار

رفته است. فزونی این فرایند، بیان‌کننده وجود کنش‌گر در این سوره است. فرایندهای مادی در سوره قیامت و پررنگ‌بودن حضور کنش‌گر بر وقوع کنش تأکید دارند. به این ترتیب، سوره قیامت نه تنها در بعد مفهومی و معنایی بر حتمی بودن قیامت دلالت می‌کند، در بعد زبانی و ساختاری نیز با استفاده از فرایند مادی، کنش‌گر را تقویت می‌کند و بر وقوع کنش یعنی قیامت تأکید می‌ورزد و به آن عینیت می‌بخشد. به عبارت دیگر، بیشتر تجربه‌های ما از جهان بیرون در فضای فرایندهای مادی قرار می‌گیرند. پس مخاطب به واسطه این فرایندها باید بتواند به درک مؤثری از قیامت دست یابد. بر همین اساس، فرایند مادی در این سوره از بالاترین بسامد برخوردار است؛ برای مثال، فعل‌های ﴿بَرِقَ﴾، ﴿خَسَفَ﴾ و ﴿جُمِعَ﴾ در آیه‌های ﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصْرُ﴾ و ﴿وَخَسَفَ الْقَمَرُ﴾ و ﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾ (القیامة: ۹، ۸، ۷) وقوع قیامت را به صورت ملموس و در قالب تعدادی از رویدادهای فیزیکی و تحلیل‌پذیر برای

مذکر و مؤنث است.

۴-۲-۲-۳. فرایند رفتاری

در سوره قیامت با هشت مورد، فرایند رفتاری مواجهیم که همگی در یک موضوع مشترک‌اند؛ اینکه انسان در دنیا رفتارهای ناصحیح دارد؛ برای مثال، فعل‌های ﴿يَفْجُرُ﴾، ﴿تَوَلَّى﴾ و ﴿يَتَمَطَّى﴾ در آیه‌های ﴿لَبَّ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ / وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى / ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّى﴾ (همان: ۳۳، ۳۲، ۵) به یکسری از این رفتارها اشاره می‌کنند که ضروری است افراد با مدنظر قراردادن این آیه‌ها نسبت به تغییر رفتار خویش و قرارگرفتن در مسیر تأییدشده خداوند متعال اقدام کنند.

۳-۲-۲-۵. فرایند کلامی

فرایند کلامی در سوره قیامت، شامل یازده مورد است؛ برای مثال، خداوند متعال در آیه ﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ (همان: ۱) سوگند می‌خورد و وقوع قیامت قطعی است. سپس در آیه ﴿يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ﴾ (همان: ۶) به سؤال انسان درباره زمان وقوع قیامت اشاره می‌کند و این سؤال را با توجه به مجموع آیات سوره، علامت شک و تردید انسان به معاد در نظر می‌گیرد.

۶-۲-۲-۳. فرایند وجودی

از مجموع ۴۴ فرایند سوره قیامت، دو فرایند، وجودی است؛ برای مثال، کلمه ﴿لَيْسَ﴾ در آیه ﴿لَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾ (همان: ۴۰) بر توانابودن و اینکه خداوند می‌تواند مردگان را دوباره زنده کند، دلالت دارد.

مخاطب، توضیح می‌دهند. در آیه ﴿فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ (همان: ۳۸) نیز فعل‌های ﴿خَلَقَ﴾ و ﴿سَوَّى﴾ در رویکردی مشابه و در چارچوب فرایند مادی، به آفرینش و همچنین، کامل و موزون شدن انسان، به‌صورتی اشاره می‌کنند که برای مخاطب، قابلیت عینی و تأییدی داشته باشد.

۳-۲-۲-۲. فرایند ذهنی

فرایند ذهنی در سوره قیامت، شامل هفت مورد است و از جمله دلایل حضورش در این سوره به وقوع حتمی معاد و زنده‌شدن دوباره مردگان اشاره است؛ برای مثال، خداوند متعال در آیه‌های ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ / بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نَسُوِّيَ بَنَانَهُ﴾ (همان: ۴، ۳) به انسان هشدار می‌دهد و وقوع معاد را حتمی و قطعی بداند و اطمینان داشته باشد که سر انگشتان (یعنی اثر انگشتان) او نیز قابل بازیابی است؛ بنابراین، انسان با استناد به آیه ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ (همان: ۳۶) نباید تصور کند بی‌هدف و به امان خودش رها می‌شود.

۳-۲-۲-۳. فرایند رابطه‌ای

فرایند رابطه‌ای در سوره قیامت، محدود به دو مورد است. در ابتدا با ﴿كَانَ﴾ در آیه ﴿ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ (همان: ۳۸) مواجهیم و سپس ﴿جَعَلَ مِنْهُ﴾ را در آیه ﴿فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ (همان: ۳۹) داریم. هر یک از این دو به تعدادی از روابط و فرایندهای تبدیلی و تقسیمی و البته نتیجه‌محور اشاره دارند. به عبارت دقیق، آیه ۳۸ درباره روند تکامل انسان و آیه ۳۹ درباره آفرینش انسان

نتیجه‌گیری

در مجموع، فراوانی فرایند مادی در سوره‌ واقع به عدد ۲۷ می‌رسد که بالغ بر ۴۲٫۸۵ درصد می‌شود. فرایند مذکور در این سوره بر وقوع کنش، یعنی حتمی‌بودن قیامت و معاد تأکید دارد. بر همین اساس، در سوره‌ واقع تصاویری عینی و ملموس از قیامت ارائه شده که شامل لرزیدن زمین و درهم کوبیده شدن کوههاست. پس از فرایند مادی در سوره‌ واقع فرایندهای ذهنی، رابطه‌ای، رفتاری، کلامی و وجودی قرار دارند؛ برای مثال، بسیاری از فرایندهای ذهنی به‌کاررفته در این سوره انسان را به تفکر و تأمل درباره‌ قیامت و می‌دارد؛ فرایند رابطه‌ای به ارتباط بین روز قیامت و حوادث مربوط به این روز اشاره می‌کند؛ فرایند رفتاری طبیعتاً متوجه رفتارهای انسان است؛ فرایند کلامی تکذیب، انکار و ناسپاسی برخی از انسان‌ها را توضیح می‌دهد و سرانجام، فرایند وجودی بر واقعیت و واقع‌شدن روز قیامت تأکید می‌ورزد. میزان فراوانی فرایند مادی در سوره‌ قیامت به عدد ۱۴ مورد می‌رسد که بالغ بر ۳۱٫۸۱ درصد می‌شود. فزونی فرایند مذکور در این سوره بر وقوع کنش از جمله حتمی‌بودن قیامت و معاد دلالت دارد و به آن عینیت می‌بخشد. پس از فرایند مادی در سوره‌ قیامت، فرایندهای کلامی، رفتاری، ذهنی، رابطه‌ای و وجودی قرار دارند. فرایند کلامی متوجه سوگندخوردن خداوند به قیامت، بهانه‌تراشی انسان، نمازخواندش و همچنین، مقوله‌ پرسش‌گری و زیر سؤال بردن قیامت توسط بشر به سبب دل‌بستگی او به دنیا است؛ فرایند رفتاری همانند سوره‌ واقع متوجه رفتارهای انسان است؛ به‌طور مثال، خداوند متعال، راه‌رفتن متکبران را انسان را نکوهش می‌کند؛ فرایند ذهنی درباره‌

حتمی‌بودن قیامت و معاد و همچنین، اشاره به اوهام منکران و مشرکان در انکار معاد است؛ فرایند رابطه‌ای به آفرینش و تکامل انسان و همچنین، خلقت او به‌صورت‌های مذکر و مؤنث می‌پردازد و سرانجام، فرایند وجودی به این حقیقت اشاره دارد که خداوند می‌تواند مردگان را دوباره زنده کند و معاد غیرممکن نیست. توضیحات مذکور ثابت می‌کند ارتباط زبان‌شناسی نقش‌گرا با مطالعات قرآنی ژرف است؛ بنابراین، زبان‌شناسی نقش‌گرا می‌تواند یک پشتوانه برای رویکردهایی در نظر گرفته شود که تلاش می‌کنند زبان قرآن را در ارتباط با نقش آن بررسی کنند.

کتابنامه

القرآن الکریم.

- ابن‌عاشور، محمد الطاهر. (۱۹۸۴م). *تفسیر التحریر والتنویر*. عدد الأجزاء / ۳۰. تونس: الدار التونسیة للنشر.
- امینی، رضا. (۱۳۹۲ش). *تحولات معنایی و ساخت اطلاع آغازگرهای اسنادی شده در فرایند ترجمه از انگلیسی به فارسی در چارچوب دستور نقش‌گرای نظام‌مند هالیدی*. جستارهای زبانی، ۴، ۲۹-۱.
- امیرخانلو، معصومه. (۱۳۹۴ش). *سبک‌شناسی غزلیات حافظ براساس فعل، رویکرد نقش‌گرا*. ادب فارسی، ۱۶، ۱۸۶-۱۶۹.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۴۲ش). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی*. تهران: امیرکبیر.
- بهرامی رهنما، خدیجه. (۱۳۹۹ش). *بررسی فراتنش‌های اندیشگانی و متنی ترجمه سوره ملک*. مطالعات قرآنی، ۴۴، ۳۴-۹.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین. (۱۳۷۷ش). *دانشنامه قرآن و*

نقشگرا. پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن، ۲، ۱۶-۱. معصومی‌مفرد، نرگس، اکبری‌زاده، مسعود، محمدی‌نیا، مهدی و احمد مجوزی. (۱۳۹۸ش). بررسی فرایندهای فعلی سور مقولات از دیدگاه فرانتش اندیشگانی دستور هلیدی. مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۲، ۱۵۴-۱۳۷.

نادری، فرهاد و سمیه نادری. (۱۳۹۶ش). خوانش ساختار اندیشگانی و بینافردی اشعار فاروق جویده براساس رویکرد نقش‌گرایی هلیدی (مطالعه مورد پژوهانه: ده قصیده). نقد ادب معاصر عربی، ۱۵، ۵۴-۲۵.

هلیدی، مایکل و رقیه حسن. (۱۳۹۳ش). زبان، بافت و متن: ابعاد زبان از منظر نشانه‌شناسی اجتماعی. ترجمه محسن نوبخت. چاپ اول. تهران: سیاه‌رود.

Bloor, T & Bloor, M. (1997). *The Functional Analysis of English a Halliday Approach*. London: Arnold.

Eggs, S. (2007). *An introduction to systemic functional linguistics*. reprinted New York.

Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (2004). *An Introduction to Functional Grammar. 3rd Edition*. London: Edward Arnold Publisher Ltd.

Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. First edition New York: Edward Arnold.

_____. (2002). "Linguistics function and literary style: An inquiry into the language of William Golding's *The Inheritors*". In Webster, J. J. (ed.) *Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 3: Linguistic Studies of Text and Discourse*. London: Continuum. pp. 88-125.

Simpson, P. (2004). *Stylistic: A Resource Book for Students*. London & New York: Routledge.

قرآن‌پژوهی. ۲ جلد. تهران: دوستان، ناهید. ساسانی، فرهاد. (۱۳۹۷ش). معنائشناسی و مطالعات قرآنی: سلسله کارگاه‌های آشنایی با حیطه‌های معنائشناسی با درس‌گفتارهایی از: آرزیتا افراشی، احمد پاکتچی، هادی رهنما، فرهاد ساسانی، سیدعلی اصغر سلطانی. چاپ اول. تهران: نگارستان اندیشه.

سیدی، سیدحسین و سمیه بیگ‌قلعه‌جوقی. (۱۳۹۸ش). تحلیل گفتمان دو سوره فلق و ناس براساس الگوی فرانتش متنی هلیدی. پژوهش‌های ادبی - قرآنی، ۲، ۱۳۰-۱۰۹.

صفایی، مزگان، عادل، سیدمحمدرضا و محمود رمضان‌زاده‌لک. (۱۳۹۶ش). بررسی و تحلیل فرایندهای فرانتش اندیشگانی در شعر کسی که مثل هیچ‌کس نیست فروغ فرخزاد در چارچوب نظریه نقش‌گرایی هلیدی. بوستان ادب (شعرپژوهی)، ۲، ۱۴۰-۱۱۷.

طباطبائی، سیدمحمدحسین. (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیرالقرآن*. ۲۰ جلد. قم: انتشارات اسلامی.

عزیزخانی، مریم، سلیمانزاده نجفی، سیدرضا و نصرالله شاملی. (۱۳۹۶ش) کاربست دستور نقش‌گرایی هلیدی بر سوره اشراخ. پژوهش‌های ادبی - قرآنی، ۴، ۶۹-۹۵.

الفقهاء، بلال سامی إحمود. (۲۰۱۲م). *سورة الواقعة: دراسة أسلوبية*. إشراف عثمان مصطفى الجبر. رسالة الماجستير فی تخصص اللغة العربية وآدابها. جامعة الشرق الأوسط.

کریمی، محمود، شیرزاد، محمدحسن و محمدحسین شیرزاد. (۱۳۹۵ش). بازخوانی گزاره‌ی انما البیع مثل الربا تحلیلی سه سطحی مبتنی بر زبان‌شناسی

- by Forough Farrokhzad in Halliday's theory. *Garden of Literature (Poetry Research)*, 2, 140-117.
- Tabatabai, Seyed Mohammad Hussein. (1417 AH). *Tafsir al-Mizan*. Qom: Islamic Press.
- Azizkhani, Maryam, Soleimanzadeh Najafi, Seyed Reza and Nasrollah Shamli. (2017) Application of Halliday's Grammar Theory on Surah Al-Insharah. *Literary-Quranic Research*, 4, 95-69.
- Al-Fughaha, Bilal Sami Hamud. (2012). *Surah Al-Waqi'ah: A stylistic study*. Supervised by Othman Mustafa Al-Jabr. MA theses in Arabic language. Middle East University.
- Karimi, Mahmoud, Shirzad, Mohammad Hasan and Mohammad Hossein Shirzad. (2016). Rereading the Verse "Selling is Like Usury" a Three-level Analysis Based on Role-Oriented Linguistics. *Quranic Linguistic Research*, 2, 16-1.
- Masoumi Mofrad, Narges, Akbarizadeh, Masoud, Mohammadinia, Mehdi and Ahmad Majozzi. (2019). Examining the Current Processes of Categories from the Point of View of Halliday's Theory. *Quranic Studies and Islamic Culture, Institute of Humanities and Cultural Studies*, 2, 154-137.
- Naderi, Farhad and Somayeh Naderi. (2017). Reading the Intellectual and Interpersonal Structure of Farooq Joyedeh's Poems Based on Halliday's Approach (Case study: Ten poems). *Critique of Contemporary Arabic Literature*, 15, 54-25.
- Halliday, Michael and Roghayeh Hasan. (2014). *Language, Context and Text: Dimensions of Language from the Perspective of Social Semiotics*. Translated by Muhsen Nobakht. First
- Bibliography**
- The Holy Quran.
- Ibn Achour, Muhammad al-Taher. (1984). *Al-Tahrir wa al-Tanwir*. Tunisia: Al-Tunisia Publishing House.
- Amini, Reza. (2013). Semantic Developments and Information Construction of Documented Primers in Translation Process from English to Persian Based on Halliday's Systematic Grammar. *Linguistic Essays*, 4, 29-1.
- Amirkhanlu, Masoumeh. (2015). Stylistics of Hafez's Lyric Poems Based on Verb, Map-oriented Approach. *Persian Literature*, 16, 186-169.
- Bateni, Mohammad Reza. (1963). *Description of Persian grammatical structure*. Tehran: Amirkabir.
- Bahrami Rahnama, Khadijeh. (2020). The Study of Intellectual and Textual Paradigms of the Translation of Surah Al-Mulk. *Quranic Studies*, 44, 34-9.
- Khorramshahi, Bahauddin. (1998). *Encyclopedia of Quran and Quran Research*. 2 vols. Tehran: Nahid.
- Sasani, Farhad. (2018). *Semantics and Quranic Studies: A Series of Workshops on Semantics with Lectures by: Azita Afrashi, Ahmad Paktachi, Hadi Rahnama, Farhad Sasani, Seyed Ali Asghar Soltani*. First Edition. Tehran: Andisheh Gallery.
- Sayedi, Seyed Hossein and Somaya Beig, Qala'a Jouqi. (2019). *Discourse Analysis of two Surahs of Falaq and Nas Based on Holliday textual System*. *Literary-Quranic Research*, 2, 130-109.
- Safaei, Mojgan, Adel, Seyed Mohammad Reza and Mahmoud Ramezanzadeh. (2017). Investigating and analyzing the meta-role processes of thought in the poetry of someone who is like no other

- ..... (۲۰۰۲). "Linguistics Function and Literary Style: An Inquiry into the Language of William Golding's *The Inheritors*". In Webster, J. J. (ed.) *Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 3: Linguistic Studies of Text and Discourse*. London: Continuum. pp. 88-125.
- Simpson, P. (2004). *Stylistic: A Resource Book for Students*. London & New York: Routledge.
- Edition. Tehran: Siahroud.
- Bloor, T & Bloor, M. (1997). *The Functional Analysis of English a Halliday Approach*. London: Arnold.
- Eggins, S. (2007). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. Reprinted New York.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd Edition. London: Edward Arnold Publisher Ltd.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. First edition New York: Edward Arnold.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی